

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

**ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΔΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ**

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΟΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ**

**ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ**

**ΕΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ
1929**

ΕΠΙΔΕΙΞΗ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΥΠΟ

Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ

Ἄρχοντος Διδασκάλου τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Α΄.

Μαχουμέτης Παπαδάτος καὶ Ἰωάννης Δόνδης.

α΄.

§ 1. Ἐν *Τυβίγγη* (Tübingen) τῇ Βυρτεμβεργικῇ συμπληρῶν τὰς ἐμὰς σπουδὰς ἐπέστησα τὴν ἐμὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐν τῇ Πανεπιστημικῇ βιβλιοθήκῃ φυλασσομένων χειρογράφων, ὡς καὶ ἐν Στουτγάρδῃ, ὅσον ὁ καιρὸς ἐπέτρεπέ μοι. Μεταξὺ ἄλλων τὴν περιέργειάν μου προῦκάλεσαν τὰ χειρόγραφα *Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου*, οὗ τὸ ὄνομα ἦτο ἐκ μικρᾶς μου νεότητος ἐκ Φαναρίου γνωστὸν διὰ τὸ μέχρι τοῦ νῦν καιροῦ σπουδαιότατον αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃπερ ὄνομα *Turcograecia*¹. Ἐκ τῶν χειρογράφων αὐτοῦ τόμων, οἵτινες συγχρονίζονται σταχώματι καὶ ὑπολεύκῃ δερματίνῳ περικαλύμματι μετ' ἐπιτυπωμάτων τῶν τῆς Ἀναγεννήσεως χρόνων καλύπτονται καὶ φιλοτίμως διατηροῦνται, τὸν θαυμασμόν μου προετίμησαν καὶ ἐπέβαλον οἱ ἐγγεᾶ τόμοι τοῦ *Ἡμερολογίου* ἰδιόγραφοι σχεδὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, οἵτινες ὑπὸ τὰ γρ. καὶ τὸν ἀρ. Mh 466 εὐρίσκονται εἰς 4^{ον} σχῆμα. Εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ περιεχομένου τοῦ *Ἡμερολογίου* (Diarium) τούτου τοῦ φιλέλληνος καὶ φιλελεήμονος καθηγητοῦ δὲν κατέρχομαι, ἐπειδὴ καὶ τελευταῖον ἔτι ἀναλυτικώτερον καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβέστερον ὠμίλησα².

§ 2. Ἐκ τοῦ πολυτόμου τούτου καὶ πολυτίμου χειρογράφου τοῦ ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα τὰ ἑλληνικά, λατινικά καὶ τὴν ρητορείαν διδάξαντος Καθηγητοῦ *Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου*, (ἔγενν. Σεπτ. 1526, + Φεβρ. 1607) τοῦ γραικολαίνου, τοῦ τῶν γλωσσῶν ἑκατέρας *Ρώμης* διδασκάλου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ συναπηρητισμένου ἐν χρονολογικῇ διαδοχῇ διαφόρου περιεχομένου συλλέξας ἔχω εἰδήσεις περὶ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων,

¹) *Turcograecia*, Basileae, per Leonardum Ostenium Sebastiani Henrici-petri impensa, 1584, εἰς μέγα σχῆμα δίπτυλον utraque lingua edita.

²) Ἐν Ε΄ τόμῳ (1928) τῆς *Ἐκτετατοῦ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν Μνημονίου* «οἱ Δασκάρεις, τοῦ αὐτοῦ «οἱ Ράλ(λ)αι» σ. 130 — 168 καὶ 256--282. Ἰδίως σ. 260—261.

οἷτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ζητείας καὶ βοηθείας ἔνεκεν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην περιφερόμενοι καὶ εἰς τὴν γερασὴν τῆς Τυβίγγης Ἀκαδήμειαν κατέφευγον καὶ δὴ εἰς τὸν ἐν αὐτῇ γενναίως δρῶντα καὶ τοῖς Ἑλλησι γνωστὸν ἐξ ἀλληλογραφίας καὶ καλῆς φήμης—«Φήμη δὲ οὐ πάμπαν ἀπόλλυται, θεὸς νύ τις ἐστὶ καὶ αὐτή, κατὰ τὸν Ἡσίοδον—τὸν Κρούσιον Μαρτῖνον.

§ 3. Ἐκ τῆς λεπτολόγου ἑρεῦνης τῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐπισκεψαμένων αὐτὸν ἀπὸ διαφόρων μερῶν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ συνομιλησάντων αὐτῷ Ἑλλήνων ἔχομεν σήμερον διαφόρους εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτῶν κατελεγμένας καὶ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ καταγεγραμμένας καὶ ἑλληνιστὶ πολλάκις. Οὐχὶ σπανίως καὶ εἰς γεύματα προσεκάλει αὐτοὺς, καθ' ἃ ἐκ τῶν μετ' αὐτῶν συνομιλιῶν οὐχὶ ὀλίγα ἐπληροφορεῖτο περὶ τοῦ παρελθόντος αὐτῶν, περὶ τῶν χωρῶν ἢ τῶν χωρίων, ἐξ ὧν κατήγοντο, περὶ τῶν παθημάτων αὐτῶν καὶ τῶν περιπετειῶν, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ περὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἢ οἰκογενειακῶν πράξεων κλπ. Ὁ Κρούσιος ὠφελεῖτο μὲν ἐκ τῆς μετ' αὐτῶν ἀναστροφῆς τῆς ὀλιγοῦρου ἢ καὶ ὀλιγοήμερου κατὰ πολλά, ἀλλὰ καὶ ὠφέλει καὶ ἐβοήθει καὶ χρηματικῶς ὅσον ἐδύνατο καὶ ἠθικῶς ἐστήριζεν αὐτοὺς, ὡς ἴδιος μιμνήσκειται ἐν τοῖς σημειώμασιν αὐτοῦ καὶ αὐτοὶ δὲ πολλάκις οἱ φιλοξενηθέντες καὶ εὐεργετηθέντες κατὰ τὴν ἐκ τῆς Τυβίγγης ἀναχώρησιν αὐτῶν ἐσημείουν ἢ μετ' αὐτὴν δι' ἐπιστολῶν ἐνίοτε ἐδήλουν, ὡς ἐκ τῶν ἐμῶν ἐκάστοτε ἀνακοινώσεων γνωστὸν ἐγίνετο.

§ 4. Καὶ λοιπὸν ἵνα μὴ μακρηγορῶ

Ἐν σελ. 512 καὶ ἔ. τοῦ III τόμου τοῦ Ἡμερολογίου τούτου¹ ὁ Κρούσιος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *In Julio (1587) Duo Graeci* γράφει: «5 die Julii, mediâ X^a diei, venit ad me Graecus κύριος Ἰωάννης Δόνδης² ἐκ Κρήτης, ἐκ τῆς Κανίας. Cum eo heri vesperi advenit Μαχουμήτης Παπαδάτος, ἐκ Μακεδονίας, ἐκ πόλεως Ἄρτης³: qui ad

¹) Ὁ τρίτος τόμος τοῦ Ἡμερολογίου ἐκ σελίδων 683 περιλαμβάνει «Ἑλληνικά ὑπὸ Μαρτίνου τοῦ Κρούσιου σημειωθέντα ab anno 1583 usque in annum 1588».

²) Ἐν τῇ δεξιᾷ ἔφα ὁ Κρούσιος σημειοῦται: *Lit* (δηλα δὴ ὁ Δόνδης) τὸν Κρούσιον Graecis celebrem esse (=παρ' Ἑλλησιν ὀνομαστὸν εἶναι). Καίτῳ, ὄντι γνώριμος ἦτο καὶ ἑξακουστός.

³) Ἐν *Annales Suevici* σελ. 802 τοῦ Γ' τόμου, *Francofurti MDXCVI folio*, ἐνθα ὁ Κρούσιος ἀναγράφει τὰ τῆς ἐπισκέψεως τῶν δύο τούτων Ἑλλήνων γεωγραφικώτερον φέρσται: «*Joannes Dondes, Gretensis, ex Chanía (ἐκ Χανίας, εἴτουν «Κυδωνίας) et Mahumetes Papadatus ex urbe Ambraciae Arta Janigarus procerus*». Ὁ μακαρίτης φίλιτάτος μοι ἀνὴρ Π. Ζερλέντης ἀπορῶ διὰ τί δὲν ἠθέλησεν ἵνα γραφῇ διαμηνύσῃ μοι, ὡς ἄλλοτε περὶ ἄλλων, περὶ τῆς προθέσεως αὐτοῦ τῆς ἐκ τῶν Σουηβικῶν δηλα δὴ Χρονικῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκδόσεως τῶν περὶ Ἑλλήνων σημειωμάτων (Ἀθήναις, 1922, 8ον σελ. 37) ἵνα προστεθῶσι τόσα ἀκόμη περὶ τῶν αὐτῶν προσώπων νέα καὶ δὴ τὰ πατριαρχικά ἢ μητροπολιτικά συστατικά γράμ-

me per famulum Scholasticum Augustanum Henricum Sanne-
mannum Halberstadensem misit germanicam supplicationem
petens se hic baptizari et Christianum fieri, potius à Luthe-
ranis, quam à papistis. Ait Δόνδης, eum esse natione - Graecum:
sed in pueritia dari coactum à parentibus Turcum factum esse,
et evasisse Manuelem Athen nunc Augustæ esse: et eos huc
ire jussisse.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἐκ Χανίων τῆς Κρήτης Ἰωάννης Δόνδης καὶ ὁ Μα-
χουμέτης Παπαδάτος, ὁ τῆ προτεραία, ἤτοι τῆ 4 Ἰουλίου εἰς Τυβίγγην
κατελθὼν, ὁ Ἡπειρώτης, γενίτσαρος εὖσωμος, παρουσιάσθησαν τῷ Κρου-
σίῳ καὶ τὰ κατὰ τὰς περιπετείας αὐτῶν εἰς αὐτὸν ἐξομολογήθησαν. Ὁ
Κρούσιος ἐν τῷ χειρογράφῳ πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι ὁ Παπαδάτος διὰ τοῦ
ἐκ Χαλδευιάρχης¹ συνοδοῦ αὐτοῦ ὑπηρέτου Ἐρρ. Σαμερμαννοῦ ὑπέβα-
λεν γερμανιστὶ ἀναφορὰν ζητῶν ἵνα βαπτισθῆ καὶ ἀποκαταστῆ χριστιανὸς
μᾶλλον παρὰ τοῖς Λουθηρανοῖς ἢ παρὰ τοῖς παπισταῖς (κολακεία πῶς
διὰ τὸν μὴ παπολάτρην Κρούσιον). Ὁμολόγει ὅτι ἦτο Ἕλληνας τὸ γένος,
ὅτι δὲν ἔτυχε τοῦ σωτηριώδους βαπτίσματος, διότι ἐκ μικρᾶς ἡλικίας
ἀπέσπασαν αὐτὸν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τῶν μητρικῶν ἀγκαλῶν καὶ μάλιστα
ὅπως τὸ παρὰ πόδας ἀνέκδοτον μαρτυρικὸν μαρτυρεῖ «βία καὶ δυναστεία,
καθ' ὃ ἔθος ἐστὶ αὐτοῖς τοῦ λαμβάνειν χριστιανῶν παῖδας διὰ γιανι-
τζάρους»².

Ἐν ἑτέρῳ ἐδαφίῳ ἄλλου τόμου (I) τῶν Σουηδικῶν Χρονικῶν ὁ
Κρούσιος λόγον ποιούμενος περὶ τῆς παρ' αὐτῷ ἐπισκέψεως τοῦ ἀγαθοῦ
τούτου τῶν Ἑλλήνων ζεύγους ἀναφέρει ὅτι «τῆ 2^α Αὐγούστου (1587)
μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ ἀσχολιῶν αὐτοῦ οἱ duo Græci,
qui hic diutius erant, παρεγένοντο αὐτῷ (ad me [Κρούσιον] adhi-
biti sunt) καὶ συνωμίλησαν. Ἡ ἐπὶ πλεῖστον³ ἐν Τυβίγγῃ παραμονὴ αὐ-
τῶν ἐξηγεῖται: ὁ Μαχουμέτης Παπαδάτος ἔμενεν ἐκλιπαρῶν ἵνα βαπτι-
σθῆ καὶ ἐπὶ τῷ θείῳ βαπτίσματι προητοιμάζετο. Ἐν ἐδαφίῳ πάλιν ἐξ

ματα, ἀφ' οὗ ἀφιλοκερδέστατα καὶ συναδελφικώτατα κατὰ τὸ ἐνὸν ὑπηρέτουν αὐτῷ
ἐκ ΚΠόλεως.

¹) Halberstadt=Halberstadium, ἢ ἡ Hemipolis ἐν τῇ Σαξονικῇ Γερμανίᾳ.
Ὁ κάτοικος Halberstadiensis ἢ Halberstadiensis, ὡς ἐνταῦθα.

²) Ἐν ὀλίγοις περὶ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ὑπέδειξα ἐν τῇ
περὶ «Ραλλ(λ)ῶν» πραγματείᾳ μου, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Ἐπιστηρικῇ τῶν Βυζαντι-
Σπουδῶν (1928). Ὅρα σελ. 266 καὶ τὴν ὑπ' αὐτὴν σημείωσιν.

Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ «παιδομαζώματος».

³) Ὁ Κρούσιος εἶχε δίκαιον γράφων «diutius» ἦσαν ἐν Τυβίγγῃ οἱ ξενιζόμενοι
οὗτοι Ἕλληνες, διότι ἦλθον τῆ 4—5 Ἰουλίου. Τῆ 2^α Αὐγούστου ἐγένετο νέα συνάν-
τησις (τουλάχιστον αὕτη σημειοῦται), τῆ δὲ 20ῆ ἐτελέσθη τὸ μυστήριον τοῦ βαπτί-
σματος.

ἄλλου τόμου, τοῦ μόνου, ὃν γνωρίζει καὶ ἐπιμένει ἵνα γνωρίζῃ ὁ μακαρίτης Ζερλέντης ¹ ἀνακοινοῦται ὅτι ὁ δυστυχῆς Παπαδάτος ἐπέμενε ἀρνούμενος ὅτι πρότερον ἀπέλαυσε τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ ἐπιμόνωσ ἰκέτευεν ἵνα ἀξιωθῆ τῆς χάριτος ταύτης (=orabat instabatque). Ὁ καλὸς Κρούσιος προστίθησι καὶ τὴν τιμίαν λεπτομέρειαν ὅτι ὁ Παπαδάτος ἐπέτυχε τοῦ ποθουμένου, ἀφοῦ τὰ τῆς θρησκείας ἐπιμελῶς (diligenter) ἐδιδάχθη καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεις εὐχερῶς, ἐτοίμως (expedite) ἀπήντησεν. Ὁ Παπαδάτος ἐπὶ τέλους μετὰ τὴν πρέπουσαν κατήχησιν ἐβαπτίσθη τῇ 20ῇ τοῦ Αὐγούστου κατὰ τὸν ἑσπερινὸν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν ὁμιλίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς πόλεως (ἁγίου Γεωργίου) ἀσφυκτικῶς διὰ τὸ καινοφανὲς πεπληρωμένῳ, τῶν ἐπὶ τῇ τελετῇ εὐχῶν ὑπὸ διακόνου ἑλληνιστὶ ἐκφωνηθεισῶν (à Diacono Græcis verbis...), καὶ ὠνομάσθη Κοσμᾶς ².

Σημειωτέον ὅτι ὁ νεοφώτιστος Κοσμᾶς ἤγε τὸ 28^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, μετέσχε τῆς ἐναντίον τῆς Περσίας τουρκικῆς ἐκστρατείας, καθ' ἣν ἔπεσε μαχόμενος ὁ ἀρχιστράτηγος πασσᾶς (militaverat contra Persas sub Bassa supremo Osmano ibi occiso), μόλις δὲ εἶχε κατορθώσει ἵνα δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ εὐρυτάτου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τουρκικοῦ (ὀθωμανικοῦ) κράτους, ὅπερ ἐπὶ τριῶν ἡπείρων ἐξετείνετο καὶ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ θαλασσῶν ἐκυριάρχει ³.

§ 5. Ἐν τῷ μέρει τούτῳ δὲν ἐννοῶ ἵν' ἀποσιωπήσω τὴν ἰδέαν μου ὅτι ὁ σύντροφος τοῦ Κοσμᾶ καὶ συνοδοιπόρος, ὁ Κρήτης Δόνδης ἢ Ντόνδης οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν κατηχητικὴν τούτου παρασκευὴν καὶ διδασκαλίαν ἐν γένει συνεβάλετο. Ὁ Δόνδης δὲν ἦτο ἄγευστος γραμμάτων, δὲν ἦτο ἀμέτοχος παιδείας τινός. Τὴν ἰδέαν μου ταύτην ἐνισχύει σοβαρῶς ἡ πρόσκλησις τοῦ Κρούσιου ὅπως ἐρμηνεύσῃ αὐτῷ καὶ ἐξηγήσῃ φράσεις καὶ λέξεις ἐκ τοῦ Ἀπολωνίου ⁴. Τὸ βιβλιάριον τοῦτο ἐκέκτητο πρὸ πολλοῦ ὁ

¹) Περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου συγγράμματος τοῦ Κρούσιου, Θεοῦ δίδοντας, ἐκ τῆς γνώμης ταύτης ἀφορμώμενος ἐτοιμάζω ἰδίαν ἐκτενῆ ἀνάλυσιν.

²) Μὴ φανῆ ἄπορον εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅτι εὐχαὶ ἀνεγνώσθησαν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ὁ Κρούσιος καὶ οἱ συγχρονίζοντες αὐτῷ διδάσκαλοι καὶ εἰς τὰ διδακτικὰ βιβλία πρὸς τῇ λατινικῇ τὴν ἑλληνικὴν ἐκ παραλλήλου μετάφρασιν εἶχον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐκμάθησως τῆς ἑλληνικῆς καὶ εὐχὰς διαφόρους καὶ ἐν τῷ κειμένῳ παρενέβαλλον. Ἐπὶ τούτου ἐπίσης τοῦ σημείου ἐν ἰδίᾳ μικρᾷ διατριβῇ θὰ διατρέψω, ἐὰν δυνηθῶ, προσεχῶς προσάγων παραδείγματα ἄξια μιμήσεως, τὴν σήμερον μάλιστα ὅτε τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα ἐν ἤττονι ἢ κατ' ἀλήθειαν εἰπεῖν, μηδαμινῇ μοίρᾳ ἐν τοῖς προγράμμασι τίθενται.

³) Ἡ Κρήτη μόνη ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐτέλει ἀκόμη ὑπὸ τοὺς Βενετούς.

⁴) Τὸ βιβλιάριον τοῦτο εἶναι ἐκδεδομένον ἐν Βενετίᾳ τῷ 1858 εἰς 8ον παρὰ τοῦ Ἰακώβου Λεονκίνου. Ὑπεδείχθη ὑπ' ἐμοῦ τῷ φίλῳ μου Γ'υλάτῃ Legrand, σὺν ἄλλοις κατὰ τὸ 1888, περιελήφθη δὲ ἐν τῷ συμπληρωματικῷ τῆς Biblogr. Hellénique τοῦ

Κρούσιος, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐρμηνείαν πολλῶν λέξεων ἀνεχαιτίζετο· λοιπὸν ἐπωφελήθη τὴν ἐν Τυβίγγῃ παρουσίαν τοῦ Κρητὸς τούτου, ὃν τῇ 17ῃ καὶ 18ῃ Αὐγούστου (1587) παρ' αὐτῷ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐκράτησεν. Ὁ Κρούσιος κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ εἰς πᾶν ἀναγινωσκόμενον βιβλίον ἢ χειρόγραφον πολλὰς σημειώσεις ἐνέγραφε λίαν χρησίμους διὰ τοὺς μεταγενεστέρους. Οὕτω ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ (σελ. 3) σημειοῦται τάδε «17 et 18 aug: 1587 κύριος Ἰωάννης ὁ Ντόνδης Κρῆς Χανιάτης mihi Martino Crusio vocabula Apollonii domi meae Tybingae exposuit, ἀνὴρ πραγματευτῆς καὶ μακροπόδημος, φιланθρωπότατα». Καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου μετὰ τὴν ἔντυπον λέξιν Τέλος μεταξὺ ἄλλων ἐπαναλαμβάνει τὰ ἑξῆς: «Et rursus 17 et 18 aug: 87 [τὸ βιβλίον τοῦτο] perlegi: adscriptis explicationibus adjutore et praeitore Joanne Dondo Cretensi Chaniata, die Veneris».

β'.

§ 6. Τὸ δὲ πιστοποιητικόν, ὅπερ προσήγαγον τῷ Κρουσίῳ οἱ δύο οὗτοι πρόσφυγες, ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Πελαγονίας καὶ Περγασίου Ἰερεμίου ἐν Αεσπόλει (= νῦν Λεμβέργη) δὲν ἦτο πλαστόν, ὡς ἔσθ' ὅτε τοιαῦτά τινα τῷ φιλέλλητι καθηγητῇ ἄλλοι Ἕλληνες ὑπέβαλον¹, ἀλλ' ἀληθές.

Ὁ ἴδιος μητροπολίτης εἰς Τυβίγγην τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους παραγενόμενος ἐβεβαίωσε τῷ Κρουσίῳ, ὅστις κάτωθι ἐν τῇ σελ. 515 ὑπὸ τὸ ἔγγραφον ἐγγράφει: «recte quia his Hieremias postea 4 Sept. 87 mihi Tybingae dixit, se sic subscripsisse».

Πανδεκτικόν.

† Οἱ ἀπανταχοῦ εὐρισκόμενοι ὀρθοδοξότατοι καὶ ἐλεήμονες χριστιανοὶ ἐκλαμπρότατοι αὐθένται, πανιερώτατοι μητροπολίται, θεοφιλέστατοι ἐπί-

XV καὶ XVI αἰῶνος τόμῳ, τῷ Δφ (1906) ὡς précieuse et rarissime édition, μὴ ἀναφερομένη ἀλλαχοῦ που, ὡς καὶ ἡ τοῦ «*Ἄρθου Χαρίτων*» περὶ ἧς δεῖα τὰ ἐν τῷ Γφ τόμῳ αὐτόθι σελ. 440 σημειούμενα καὶ δι' αὐτάς, τὴν ὑπὸ ἡμερομ. 3 Σεπτεμβρίου 1888 ἀργὲς midī ἐκτενῆ ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς με καὶ 7ης Σεπτεμβρίου. Πρὸβλ. καὶ ὅσα σημειοῦμαι παρεμπιπτόντως ἐν «*Νέφ Ποιμένι*» (1932) Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν διατριβὴν μου «*Γλωσσικὸν Μνημεῖον τοῦ I: I' αἰῶνος ἐκδεδομένον ἀνέκδοτον*» διὰ τὴν ἑκτακτον σπάνιν μερικῶν ἐκδόσεων.

¹) Αὐθις, ἐκ δευτέρου, ἀνέγνω τὴν πρὸ ἐτῶν ἀναγνωσθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ *Ριμάδα* τοῦ Ἀπολλωνίου πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἠγνοημένων.

²) Ὁ Κρούσιος παρεπονήθη πολλάκις ἐπὶ τῇ προσαγωγῇ πλαστῶν πιστοποιητικῶν, ὥστε ἔγραφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τούτῳ ὅτι «οἱ τῆς Ἀκαδημίας ἡμῶν, ἄνδρες σοφοί, ἐπέταξάν μοι κατανοῆσαι σπουδαίως τὰς μαρτυρίας τῶν δευρο ἐρχομένων Γραικῶν» συνέστησαν δὴλα δὴ αὐτῷ τὸν ἐλεγχον τῶν παρουσιαζομένων ἐγγράφων.

σκοποι, πανοσιώτατοι ἀρχιμανδρεῖται (οὕτω), εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, τιμιώτατοι ἄρχοντες, καὶ ἅπας ὁ τοῦ Κυρίου χριστώνυμος λαός, χάρις εἴη ὑμῖν εἰρήνη καὶ ἔλεος παρὰ Θεοῦ παντοκράτορος Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοιγαροῦν, ὧ φιλευσεβεῖς καὶ φιλάγαθοι χριστιανοί, γνωστὸν καὶ πιστὸν ἔστω ὑμῖν, ὅτι ὁ πρὸς ὑμᾶς ἐρχόμενος χριστιανὸς Κοσμᾶς ὑπάρχει ἐκ πόλεως Ἐριθρῆς εὐσεβῶν γεννητόρων υἱὸς¹ Γεωργίου καὶ Μαρίας. Ὅμως οἱ μαρτοὶ λέγω καὶ ἀσεβεῖς Τοῦρκοὶ ἔλαβον αὐτὸν ἐξ ἀγκαλῶν μητρικῶν βία καὶ δυναστεία νήπιον ὄντα, καθ' ὃ ἔθος ἔστιν αὐτοῖς τοῦ λαμβάνειν χριστιανῶν παῖδας διὰ γιανιδζάρους² καὶ αὐξήσας εἰς τὰς τῶν ἀσεβῶν χειρας ἐποίησαν αὐτὸν γιανιδζαρην. Πλὴν δὲ πολλάκις ἠθέλησε φυγεῖν ἐξ αὐτῶν καὶ οὐκ ἐδυνήθη. // Νῦν δὲ Θεοῦ εὐδοκοῦντος μόλις φυγὰς ὄχου (το χρο. ὄχου), ἀλλ' ἀείποτε πειράζων τὸ γένος τῶν χριστιανῶν ἐχθρὸς πολλοὺς κινδύνους ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν (καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος ἐρύσατο αὐτόν)³. Διὸ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅπως συνδράμετε καὶ ἐλεήσετε αὐτὸν πῆ λόγῳ, πῆ ἔργῳ, ὁ μὲν πολὺ ὁ δὲ ὀλίγον ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ ἀγαθὴν προαίρεσιν. Ἐνεκεν τοῦ ὑπεραγαπήσαντος ἡμᾶς σωτῆρος Χριστοῦ κυρίου δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν εἰς θάνατον, οὗ ἀκούσομεν τῆς μακαρίας αὐτοῦ φωνῆς, τὸ δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου καὶ ἐξῆς· οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. †

Ἐπογράφει ἐν δυσοξυμβλήτῳ συμπλέγματι.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Πελαγονίας καὶ Περλεάπου Ἱερεμίας.

Ὡς καὶ ὁ Κρούσιος ἀναλύει: Videtur esse, ὁ . . .

γ'.

§ 7. Ἐκ τοῦ IV τόμου τοῦ Ἡμερολογίου³ μετὰ τὰς περὶ Λασκάρως τοῦ Στεφάνου ἐγγραφὰς⁴ ἀποσπῶ τὰς ἐξῆς περὶ τοῦ ἡμετέρου Κοσμᾶ Παπαδάτου νέας πληροφορίας, αἵτινες φέρονται ἐν σελ. 122 κ. ἑ.

7 Φεβρουαρίου. [1589]. «Κοσμᾶς Παπαδάτος, qui 1587 hic Tübingae 20 August: baptizatus fuerat: Rursus mendicat λύτρον tam-que-q. cogatur: 1450 Ducatis redimere, ἀδελφοὺς suos et θεῖον

¹) Ἐν τῇ ἀριστερᾷ ᾠγῶ ὁ Κρούσιος γράφει: Cosmas procerus juvenis, forte 29 annorum. Erravit (inquit Cosmas) quia duo fuit nomen Georgio. Parentes vero Cosmas et Maria fuerunt.

²) Ἐν τῷ χειρογράφῳ: ὄχου—ἐρύσσω τὸ ἐν ( ) γράφεται ἐν τῇ ἀριστερᾷ ᾠγῶ.

³) Ὁ IV τόμος περιέχει τὰ ἀπὸ τοῦ 1588—1593 ἀπομνημονεύματα ἐν 648 σελ. Sequentia in alio libro. Ὁ τόμος οὗτος ἐσταχῶθη ἀμέσως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1594· «ligavit mihi—ἐγγράφει ὁ Κρούσιος Joannes Gerstermaier, 12 Janu: 1594 haeis 5». Ὁ κάλλιστος βιβλιοδότης τῆς Τυβίγγης τῶν χρόνων τούτων.

⁴) Ὁρα Μυστακίδου, «Λασκάρεις» σελ. 150—152 (κυρίως περὶ τούτου) ἐν Ἐπιστηρίδι Βυζ: Σπουδῶν, 1928.

»cum uxoribus et liberis eorum, à Turcis captus. Habet συστα-
 »τικὸν γράμμα tamque à restituto (ante annum) Hieremise in
 »patriarchatum Hieremia datum scriptum a scriba valde bar-
 »baro, vulgare fere lingua cum sigillo tamque patriarchico· ἀλλ'
 »ἐγράφη μηνὸς ἀπριλλίου, Ἰνδικτ. ιε'».

Ὁ Κρούσιος, κατὰ τὰ εἰθισμένα αὐτῶ, ἐρωτᾷ περὶ πολλῶν ζητῶν ἵνα
 κορέση τὴν περὶ ἑλληνικῶν τῆς Ἀνατολῆς πραγμάτων περιέργειαν αὐ-
 τοῦ· σημειοῦται δὲ ἐκ τῶν πληροφοριῶν αἷς ἔλαβε παρὰ τοῦ Παπαδάτου
 τὰ ἑξῆς :

» Ait: τὸ τῆς Παμμακαρίστου Πατριαρχείου à Turcis mutatum
 » esse in templum turcicum. Hieremian egressum esse ad externos,
 » corrogatum pecunias ad alium patriarchium aedificiendum,
 » ἐλεύσεσθαι καὶ δεῦρο. Sibi τὸ γράμμα quod περὶ τοῦ βαπτίσματος
 » αὐτοῦ sibi dederimus, à Donde ereptum esse. Bene vestitus,
 » bene habitus est. Οὐκ ἀρέσκει μοι ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ. Ait τὸ συστα-
 »τικὸν esse scriptum ὑπὸ Λαμπαδαρίου, a Lambadario, qui cum
 » Patr: Hieremia sit in Moscovia...»

Ὁ Κρούσιος δὲν φαίνεται ηὐχαρισμένος ἐκ τῆς δευτέρας ἐπισκέψεως
 τοῦ Κοσμᾶ Παπαδάτου μετὰ διειρητέον σχεδὸν περιπλάνησιν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην (;)
 καίτοι εὕρισκε αὐτὸν καλοφορεμένον καὶ καλῶς ἔχοντα. Ἐν τούτοις ἐζήτησε
 πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει καὶ περὶ τοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ ἀκρι-
 βῶς εἶχε μεταβληθῆ εἰς τουρκικὸν τέμενος¹ καὶ περὶ τοῦ Ἱερεμίου, ὅστις
 ἐπεχείρησε περιοδεῖν ἀνὰ τὰ βόρεια κλίματα (Μολδαβίαν, Ρωσίαν) ἵνα
 κατὰ τὰς ἄνω ἀνακοινώσεις, συλλέξῃ συνδρομὰς διὰ τὴν εἰς τὸ νέον πα-
 τριαρχεῖον ἐγκατάστασιν. (Τρίτη πατριαρχία Ἱερεμίου 1589—1595). Καὶ
 περὶ τῆς γλώσσης τοῦ συστατικοῦ, ἥτοι πιστοποιητικοῦ, ὅπερ ὡς εὔρον
 αὐτὸ ἀμέσως κατωτέρω φέρω εἰς φῶς, γίνεται λόγος.

Ὁ Κρούσιος συνεχίζει τὰς σημειώσεις ὡς ἑξῆς :

»...Abiens ad cauponem ἐν τῇ κλίμακι dixit ὅτι οὐδένα βοηθὸν
 » ἔχει, εἰ μὴ τὸν θεὸν καὶ ἐμέ. Et more suo, τὴν χεῖρά μου καιαφι-
 » λήσας, καὶ τῶ μετώπῳ ἑαυτοῦ προσπελάσας αὐτήν, καὶ καλὴν νύκτα
 » εὐξάμενος exiit ab Urbano F. et me deductus [προπεμφθεὶς...]

Περὶ τῶν παθημάτων αὐτοῦ ὁ Κρούσιος ἀρκεῖται ἀντιγράφων μόνον
 τὰ αὐτῶ διαφέροντα.

In patriarchico testimonio verba sunt de casu ejus haec.

» — Κοσμᾶν, ὃν ἐκ πόλεως Ἄρτας Μακεδορίας ἐκ γένους πλουσιοπα-
 » ρόχου λαβόντες οἱ Ἀγαρηνοὶ στατικῶς, ὡς καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων παι-
 » δίων καὶ ἐνέμεινεν εἰς ὑπηρεσίαν αὐτῶν τυράννου Τούρκου, καὶ μετὰ ἰσα-

¹) Τὸ νῦν «Φετχιέ Τζαμί» ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Φαναρίου.

νὸν χρόνον ἐτιμήθη καὶ Γιανιτζάρης: ὁμῶς χάριτι Χϋ, ἐθυμήθη τὴν ἀληθινὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ μεταστρέψας καὶ πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἐλεήμονας χριστιανούς τρέχειν ὡς τοῦ θάματος (οὕτω) καὶ τὴν πίστιν Χϋ, ὡς καὶ πρότερον, ἔλαβε μετ' αὐτοῦ (οὕτω) χριστιανούς αἰχμαλώτους δεκατρεῖς καὶ μετ' αὐτῶν φεύγειν. Καὶ ὡς ἤκουσαν οἱ Ἀγαρηνοί, πῶς τοιαῦτα ἐποίησε πρὸς αὐτούς, ἐπίασαν τοὺς ἀδελφούς καὶ τὸν θεῖον μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων αὐτῶν: καὶ ἠβουλήθησαν ἵνα ἀποκτείνουν αὐτούς. Καὶ ὡς εἶδον οἱ χριστιανοὶ τὴν πολλὴν καταδίκην, ὅπου ἐποῖσαν εἰς αὐτοὺς ἔπεσαν μετὰ πολλῶν κόπων καὶ μόχθων καὶ ἐσυμβίβασαν αὐτούς διὰ χιλίους τετρακοσίους πενήκοντα χρυσίνους.—»

Περὶ ἄλλων Ἑπειρωτῶν, ἐξ Ἰωαννίνων ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ μου, εἰάν ἡ πρεσβίστα μακάρων ὑγεία μετ' ἐμοῦ τὸ ἀπὸ θεοῦ λοιπὸν βιοτᾶς ναίειτο.

B'.

Οἱ ἐν Ἄνω Βείτση τοῦ Ζαγορίου διδάσκαλοι.

1824 — 1886.

α'. Οἱ ἐν τῇ Ἄνω Βείτση τοῦ Ζαγορηνοῦ δικτύου χρηματίσαντες μέχρι τοῦ 1886 διδάσκαλοι εἶναι οἱ ἑξῆς:

Κώνστας, κουτσὸς γραμματοδιδάσκαλος.

Ἰωάννης παπᾶ Πέτρου ἔχων προϊστάμενον τὸν ἱερέα Ρούσην (Παπαρούσην).

Μιχαὴλ Τουρτούρας, ἐξ ἄνω Σουδενῶν.

Νικόλαος Πάσχου, ἐξ Ἰωαννίνων.

Ἰωάννης Κριτσάνας, ἐξ ἄνω Σουδενῶν.

Στέφανός τις, ἐκ Κουκουλίου, μαθητὴς τοῦ Ἀναστασίου Σακελλαρίου ἐπονομαζόμενος Τραχείλης.

Μιχαὴλ τις, ἐκ κάτω Σουδενῶν.

Τσάνιος, ἐκ Κουκουλίου.

Πολύδωρος, ἐκ τῆς Ὀστανίτσης τῆς Κονίτσης, γενόμενος μετὰ ταῦτα ἡγούμενος ἐν Βλαχίᾳ.

Γεώργιος Λαζόπουλος, ἐξ ἄνω Σουδενῶν.

Νικόλαος Μπίκας, ἐκ Καλωτᾶς, λόγιος διακεκριμένος, διδάσκων καὶ κατὰ τὴν νεωτέραν μέθοδον.

Ἀλέξιος Σεμιτέλος, ἐκ Μονοδενδρίου, ἀδελφὸς τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Δ. Σεμιτέλου.

Ἀπόστολος Οἰκονόμου, ἐκ Τσερβαρίου.

Μ. Φαλίδας, ἐκ Μονοδενδρίου μαθητὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς.

Μιχαὴλ Βελλογιάννης, ἐγγώριος.